

ביאורים

למדנו אתמול שרב הכיר סימני ניחוש, אך לא סמך עליהם, ועל שיטתו: "כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש" [חולין צה:]. נראה מדברי רב שאליעזר ויהונתן ממש שמכו על הניחוש, וקשה, איך יתכן שצדיקים אלו יעברו על איסור כה חמור?! הר"ן עונה שניחוש הוא חשיבה שאירועים שמתרחשים הם איתות מלמעלה על אופן הפעולה הנדרש מאיתנו. מה שעשו אליעזר ויהונתן לא היה ניחוש אלא הכרת טבעם של בני האדם, והמבחן שעשו נבע מהבנה שכלית עמוקה.

אליעזר מבין שרק נערה המושלמת במידותיה, היא המתאימה ליצחק ולמשפחת אברהם. לכן אומר שרק נערה צעירה מאוד, העוזרת במלאכות הבית, ואף במלאכות הקשות כשאיבת המים מהבאר וסחיבתם, ועל אף הקושי היא מוכנה בקלות לעזור ולהטיב עם הזרים לה, למרות המלאכות המוטלות עליה, נערה כזו היא הראויה לבן אדוניו. כך מצא אליעזר את האשה הראויה ליצחק אבינו.

גם המבחן שעשה יהונתן, מבוסס על היגיון. כאשר אמרו הפלשתים 'עלו עלינו', הבין יונתן בדבריהם שפחדנים הם, וחוששים לרדת. אם פחדנים הם, אזי הסיכויים שקולים ואין זה נדיר שמיעוט אנשים גיבורים יניסו קהל רב המתפחד.

מחשבתו של יונתן מובנת, על ידי התבוננות בשתי מידות אלו, פחד וגבורה. ניתן לחלק את בני האדם לשני סוגים: האדם המכונס והאדם הפעיל. האדם הפחדן שייך לסוג המכונס, המופנם. לעומת זאת הגיבור הוא המכונס הפעיל, המפגין את רגשותיו. תכונותיו של הפחדן מזכירות תנועה כלפי פנים - נטייה להסתרה וסגירות, בעוד תכונותיו של הגיבור, מזכירות תנועה כלפי חוץ - הפגנת רגשות ופעולות. את ההכנה הטבעית לכך, אנו מוצאים בחלוקה לשני סוגי דם, ה'קר' וה'חם'.

ככל שדמו של האדם יותר חם, הוא ליווה תדיר, בתחושה של קלילות, של תנועה. ידוע שמבחינה כימית, החום גורם לתאוצה של חומרים. כגון בבישול מאכלים או בעירה של חומרי דלק. ואילו דם 'קר' יגרום לבעלי לתחושה של כבדות, כיוון שקור מקושר לתהליכים של האטה וקיפאון.

תכונות הכבדות והתכנסות האדם בעצמו, גורמות לכך שיתרשם יותר מהדברים העוברים עליו. הוא לוקח את הכל יותר קשה, כל פגיעה בו נשמרת, והוא נוהר וחושש יותר מפגיעות עתידיות. לעומת זאת, תנועתו של האמץ כלפי חוץ, גורמת לכל הפגיעות להישכח ומרחיקות את מחשבתו מהסכנות האפשריות. העצב והכאב מהפגיעה, גם הם תלויים בזה. עצבות מתרחשת כאשר עוצמת הנזק נחלקת בדמיונו. היא תחלוף אם תגיע תגובה למזיק, במציאות או בדמיון. לאמץ כל כך קל להשיב מלחמה, ולכן חש שכבר נקם בפוגע. לעומת זאת, הפחדן יישאר עם כאבו מכיון שלא אוזר אומץ להתמודד ולהשיב. יונתן זיהה שפחדנים הם, חוששים להיפגע, נמנעים מסכנות, כך שהוא, הגיבור, עם מהירות וקלילות תנועתו, יכול בנקל לנצחם.

את החלוקה לסוגי הדם, והשפעתה על מידותיו של האדם, נראה שכתב הר"ן על פי התפיסות המדעיות שהיו רווחות בזמנו, אמנם שינוי המדע אינו גורע מנכונות הסברו של הר"ן על הבחנתו של יהונתן בטבע האדם.

הרחבות

מה' אשה לאיש

אליעזר עבד אברהם שהיה יודע כי כל מעשי בן אדוניו היו משגחים, ובפרט האשה אשר תפל לגורלו. אומר המדרש: "כמה קשה הוא הזיווג, שמן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים (מבואר) שהקב"ה מייחד שמו על הזיווג. בתורה כתיב: 'ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר' [בראשית כד, נ], ובנביאים כתיב 'ואביו ואמו לא ידעו כי מה' היא' [שופטים יד, ד], ובכתובים כתיב 'ומה' אשה משכלת' [משלי יט, יד] [שוחר טוב תהלים נט]. אם כן, עניין השידוכים מושגח ביחוד, אצל כולם, ולא רק אצל האבות.

שאלות לדין

חז"ל אומרים שאליעזר "שאל שלא כהוגן", כיוון שהייתה יכולה לצאת בגורלו אשה עיוורת או שפחה. כיצד זה מסתדר עם דברי הר"ן?

האם דברי הר"ן לגבי הדם הקר והחם תואמים את המדע המודרני? כיצד נסביר זאת?

ואם תשאל ותאמר: אם כן, אלו השנים? היו מנחשים גמורים, ואיך נאמר באלו הצדיקים ככה. והתשובה: כי לא נאסר הנחש אלא במה שאין השכל מורה עליו, אבל מה שהשכל מורה עליו אין זה נחש, כי מנהגו של עולם הוא, ואין בין זה ובין האומר "אם ימטיר מחר נזרע" כלום. ומה שתלו בו מעשיהם אלו השנים כבר הורה עליו השכל - אליעזר עבד אברהם שהיה יודע כי כל מעשי בן אדוניו היו משגחים, ובפרט האשה אשר תפל לגורלו, גזר ואמר כי האשה אשר תהיה שלמה יותר מהמדות היא האשה הראויה ליצחק, ובמה יודע אפוא - כי אם שתהיה "נערה" - בלתי רבת השנים, ושתהיה "יוצאת לשאב" - אינה יושבת בית, אף עוסקת במלאכת טרח ועמל, ועם כל זה יגבר עליה שלמות מדות עד שלא תחוס על כל עמלה, אבל יקל בעיניה להטיב לשאינה מכרת, זה באמת מורה תכלית שלמות במדותיה, והיא האשה הראויה לנוח על גורל הצדיקים. נמצא שזה אינו נחש, אף עיון שקלי עמק מאד.

וכן הענין בעצמו ביהונתן שבקש לעשות דבר לא נסוה מעולם תופש חרב וחקנית, והוא: שרצה להכות הוא ונושא כליו בעם רב מאד, וגם לעבר במקום צר אשר היה ראוי שלא ימלטו ממנו אלה אלא, כמו שהעיד (שמואל א יד ד-ה): "ובין המועברות וגו', השן האחד מצויק" וגו', וכמו שנגלה מעלינו שהצרך לעלות על ידיו ורגליו, כמו שאמר הכתוב (שם א): "ועל יונתן על ידיו ועל רגליו". וכשעלה בדעתו לעשות הגבורה הגדולה הזאת בקש לדעת אם הם אמיצי לב או פחדנים, כי אם ימצא שיהיו אמיצי לב לא ינסה לעשות זאת, ואם ימצא שייפחדו ידע שטבעם בלתי מוכן לגבורה. כי תנועות ה"פחד" וה"גבורה" הן הפכיות, כי תנועת ה"פחד" היא תנועת הרוח מחוץ לפנים, ותנועת ה"גבורה" היא תנועה מפנים לחוץ. וסבת התחלפות זה: כי ה"פחד" מסובב מדם דק מימי קר, ולכן, מפני קרירותו ודקותו הוא כבד התנועה לחוץ, ותיקל יותר תנועתו מחוץ לפנים, ולזה יקבל רשם הדברים המפחידים מהרה. ותנועת ה"גבורה" מסובבת מדם עב רב החם מבלתי עכור, וזה לרב חמו ודקותו יוליד רוח רב תיקל תנועתו מפנים לחוץ, ולזה יהיה מוכן לגבורה עד שלא יתחדש בעליו הפחד והעצבון, כי בעלי הגבורה לא יפחדו ולא יתעצבו, כי הפעילות היא התקיים צורת ההזק בדמיון, ובעלי הגבורה לא יתעצבו, כי להפלט תנועתם בנקמה ולקלותה ידמה להם כאלו כבר נעשה, ולהתקיים הדמיון ההוא תסור צורת המזיק מהדמיון.

ניחוש של אליעזר

ניחוש של יהונתן